

Луцький церковний з'їзд 1927 року та його внесок в українізацію богослужінь та демократизацію єпархіальної адміністрації

протоієрей Микола Цап'юк

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2024-12-162>

Анотація. Стаття присвячена вузловій події церковного життя православної Волині міжвоєнного періоду – Луцькому церковному з'їзду 1927 р. Зроблено спробу проаналізувати передумови скликання зібрання, хід роботи та масштабність прийнятих рішень, які безпосередньо вплинули на подальший інституційний розвиток Православної церкви в Польщі. Багатим на ініціативи в єпархіальному урядуванні Волині був міжвоєнний період ХХ ст., коли православні краю опинялися не лише в нових геополітичних умовах, у складі різних держав, а також і церковних центрів. Окрім цього, процес духовної та національної ідентифікації українців змінював картину церковного життя. Усі ці чинники впливали на форми та ефективність роботи єпархіальних органів влади. Дослідження українізації та демократизації органів єпархіального управління в міжвоєнний період ХХ ст. на прикладі православної Волинської єпархії ще не мало свого автора. Дотепер церковні історики обмежувались іншими темами, а питання історичного розвитку церковних органів управління розглядалися побіжно. Дана тема не лише дає історичну ретроспективу, та відповіді на питання сучасного стану, але й надає позитивний досвід змін, вказує на перспективність реформ з урахуванням традиції. Стаття на прикладі Луцького церковного з'їзду досліджує історичний розвиток церковної адміністрації; еволюцію органів єпархіального управління; визначає ефективність змін у функціях і роботі єпархіального управління; окреслює українські традиції церковного адміністрування єпархіального рівня, повернення до давньоукраїнських духовних практик, відправ рідною мовою та активізації релігійно-просвітницької місії кліру.

Ключові слова: Волинська єпархія, українське православ'я, церковний з'їзд, демократизація церковного життя.

Постановка наукової проблеми. Луцький церковний з'їзд відбувався в міжвоєнний період ХХ ст., коли православні волинського краю опинялися в

нових геополітичних умовах, у складі різних держав, а також і церковних центрів. Окрім цього, процес духовної та національної ідентифікації українців змінював картину церковного життя. Усі ці чинники впливали на форми та ефективність роботи єпархіальних органів влади.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження українізації та демократизації органів єпархіального управління в міжвоєнний період ХХ ст. на прикладі православної Волинської єпархії ще не мало свого автора. Дотепер церковні історики обмежувались іншими темами, а питання національного розвитку церковних органів управління розглядалися лише побіжно. Даний період знайшов висвітлення в працях низки українських церковних істориків. Серед них потрібно назвати І. Власовського, Ю. Мулика-Луцика, О. Купранця, В. Борщевича та інших.

Мета статті. Метою статті є аналіз ролі та значення Луцького церковного з'їзду в контексті історичних подій та організаційному оформленні православ'я на Волині після складних геополітичних змін, які зумовили появу нової церковної юрисдикції, українізацію богослужінь та демократизацію єпархіальної адміністрації.

Виклад основного матеріалу. Вузловим етапом українізації, реалізації соборноправності та інституалізації Української церкви як спільноти вірних Волині став Луцький церковний з'їзд, проведений 5-6 червня 1927 р. На цей момент українська православна інтелігенція краю акумулювала значний ідейний та організаційний потенціал. Сприятливими виявилися і зовнішні обставини. Зміна влади в Польщі відкрила можливості демонстрації українського соборного голосу в справах Церкви. Диктатор Ю. Пілсудський у координатах політики прометеїзму вважав за можливе сприяти українській православній інтелігенції Волині в емансипації в церковному просторі.

Своєрідним обличчям Луцького церковного з'їзду став доктор Арсен Річинський, відомий ініціативами українізації та демократизації християнської спільноти Волині на початку 1920-х рр. Виходець із волинської духовної родини, він здобув освіту в Клеванській духовній школі та Волинській духовній семінарії в Житомирі. Вищі студії досягнув, навчаючись на медичному факультеті Варшавського університету. Відтоді в різних місцях працював лікарем. Походження, виховання й освіта, громадянська позиція спонукали А. Річинського як християнина до активної діяльності з українізації та втілення соборноправності в житті Церкви. Матеріальна самодостатність дозволяла йому витрачати частину прибутків на церковно-громадську діяльність. З 1924 р. А. Річинський редагує і видає місячник українського церковного відродження «На варті». Окрім цього, він фінансово підтримував видавничі проекти, спрямовані на українізацію богослужінь, популяризацію ідеї соборноправності, модернізації церковного управління.

Своєрідною кульмінацією зусиль Арсена Річинського та однодумців з українізації Церкви став Луцький церковний з'їзд. Ідею з'їзду спочатку було обговорено на форумі українських культурно-освітніх організацій у Рівному у вересні 1926 р.¹ Учасники з'їзду підтримали ініціативу зі зміцнення організаційних можливостей українізації. Враховуючи канонічну традицію, українські діячі звернулися до глави Церкви із відповідним меморіалом, у якому звучали вимоги українізації Волинської єпархії². У ньому від митрополита Діонісія (Валединського) вимагали кроків з надання організаційної самодостатності Волинській єпархії в складі Православної автокефальної церкви в Польщі, створення можливості відповідної кадрової, духовно-просвітницької, видавничої діяльності з метою українізації та демократизації церковного життя та внесення змін до нормативних документів усієї Церкви, які б відкрили шлях соборноправності.

Попередні ініціативи стосовно українізації ігнорувалися митрополитом Діонісієм, тому А. Річинський з однодумцями не сподівалися на позитивну реакцію глави Церкви на меморіал. Звернення було швидше формальним кроком у багатоходовій комбінації.

Безпосереднім приводом проведення з'їзду став плебісцит, реалізований просвітянськими організаціями Волині щодо мови відправ у Церкві. Результати плебісциту хоча і не могли претендувати на вичерпне представлення інтересів волинян, однак демонстрували значну підтримку вірними українізації та соборноправності.

Як прихильники канонічного розвитку церковного життя організатори з'їзду на чолі із Арсеном Річинським звернулися до митрополита Діонісія (Валединського) за благословенням. Попередній досвід співпраці української інтелігенції із керівництвом Православної автокефальної церкви в Польщі давав мало надій на позитивне рішення. У цей час митрополит Діонісій в церковному управлінні спирався на іще доволі впливову російську групу духовенства та мирян. Діонісій (Валединський) вважав, що підтримка ним урядового курсу розбудови автокефальної Православної церкви в Польщі гарантує йому монопольний контроль у внутрішньо-церковних справах. Так і було до травневого перевороту в Польщі в 1926 р. Нова польська влада змінила акценти церковної політики. Поступово посилювався тиск на Діонісія (Валединського) та російську групу. Наступним кроком після проголошення автокефалії Православної церкви стало поступове послаблення позицій росіян, зміна характеру самої сакральної інституції. У

¹ Оніщук В. Українізація Православної церкви на Волині в 20-х роках XX століття / В. Оніщук. Етнічна історія народів Європи. 2001. Вип. 11. С. 53.

² Український Луцький З'їзд. На Варті. 1926. №19. листопад-грудень. С.15.

цій ситуації знову зросла вага Волинської православної єпархії, контроль над якою фактично гарантував керованість усією православною спільнотою.

У цій та інших внутрішньополітичних новаціях ситуативним союзником у Варшаві обрали українську інтелігенцію Волині. Отже, через неформальні канали було отримано згоду польської влади на проведення Луцького церковного з'їзду. Офіційні перемовини між ініціаторами та владою розпочато наприкінці 1926 р. Фактично три особи персоніфікували в очах Варшави українську православну інтелігенцію: Арсен Річинський, Платон Доманицький та Євген Петриківський. Як і А. Річинський, П. Доманицький походив із сім'ї священника з Черкащини. Закінчив університет Св. Володимира, у період Української Революції 1917-1921 рр. займався громадською, кооперативною та журналістською діяльністю. У міжвоєнний період проживав на Волині і певний час був одним із лідерів українського церковного руху. Третій член організаційної групи Євген Петриківський теж був громадським активістом. У першій половині 1920-х рр. очолював Луцьке Чеснохресне братство і підтримував українізацію.

Отже, духовно-культурний і громадсько-політичний бекграунд членів ініціативної групи зі скликання Луцького церковного з'їзду свідчив про еволюційність вимог українізації та соборноправності в церковному житті Волині.

Проведення з'їзду залежало від позиції двох чільних міністерств – Міністерства внутрішніх справ та Міністерства освіти і віросповідань. Окремо враховувалася позиція волинського воєводи, яким у той час був Владислав Мех³. В. Мех належав до тих діячів польського відродження початку ХХ ст., які здобули освіту і певний час жили в Україні в період Російської імперії. Таким чином, Варшава намагалася призначати керівниками воєводств з українським населенням компетентних осіб, що знали місцеві традиції і культуру.

У період підготовки та проведення з'їзду в уряді у Варшаві змінилося три міністри внутрішніх справ – Владислав Рачкевіч (15 червня 1925 – 5 травня 1926), Стефан Смульські (10 травня 1926 – 15 травня 1926) та Казімеж Млодзяновські (15 травня 1926 – 30 вересня 1926). Звісно, що такі кадрові ротації не сприяли оперативності в рішеннях і відповідях міністерства українській православній інтелігенції. Загалом для Міністерства внутрішніх справ Луцький церковний з'їзд вкладався в рамки заходів зі стабілізації політичної і суспільної ситуації в середині країни, оперативного запобігання кризовим ситуаціям, пов'язаним із національно-церковними питаннями на «східних кресах».

---

³ *Mech Władysław [w:] „Kto był kim w II Rzeczypospolitej”, pod red. prof. Jacka. M. Majchrowskiego, Warszawa 1994, wyd. I, s. 172.*

Другим центром прийняття рішень стало Міністерство віросповідань та освіти. Одним із пріоритетів міністерства була нормалізація з польського бачення ситуації діяльності Православної церкви в Польщі. Оскільки проросійські настрої духовенства загрожували державним інтересам, Варшава серед низки заходів почала сприяти українському церковному руху, шукаючи в ньому ситуативного союзника. Тому Луцький церковний з'їзд варто оцінювати як першу спробу масштабної співпраці влади із українською православною інтелігенцією. Спільним противником для сторін було російське та проросійське духовенство Православної церкви та промосковські релігійні стереотипи вірних – переважно українців та білорусів.

Початок офіційних перемовин щодо проведення Луцького церковного з'їзду та його програми припав на кінець грудня 1926 р. Тоді А. Річинський, П. Доманицький та Є. Петриківський звернулися до Міністерства внутрішніх справ з проханням дозволити провести з'їзд. Необхідність соборно позначити позиції вірних і духовенства пояснюється деструктивною позицією вищої церковної влади⁴. Саме така причина була зрозуміла міністерству, адже вказувала на можливе соціально-політичне напруження у східних воєводствах.

Паралельно українська православна інтелігенція Волині налагоджувала зв'язки із новою політичною силою, яка постала в координатах політики «прометеїзму» – українцями-угодовцями, лідером яких у другій половині 1920-х рр. став представник уєнерівських кіл Петро Певний.

Варто наголосити, що Петро Певний належав до когорти діячів, що творили Українську національну революцію 1917–1921 рр. Походив він з Полтавщини, здобув вищу освіту, творив Українську Народну Республіку, був близьким із Симоном Петлюрою. Брав участь у Зимовому поході 1920 р. В еміграції в 1926 р. у Варшаві став редактором газети «Українська нива», яка у наступні десять років була офіціозом українських угодовців міжвоєнної Речі Посполитої Польської.

Отже, ініціатори Луцького церковного з'їзду реально оцінювали можливість і прагнули закріпитися підтримкою союзницької влади української політичної сили. А. Річинський серед іншого інформував П. Певного про програму з'їзду, радився в організаційних та змістовних питаннях⁵. У дже-

⁴ Podanie delegatury ukraińskiej ludności prawosławnej z Wołynia d-ra Arsenjusza Reczyńskiego, Platona Domanieckiego, Eugenjusza Petrykowskiego do pana Ministra spraw wewnętrznych 25 grudnia 1926 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 4.

⁵ Лист Арсена Річинського Петру Певному, [11 січня] 1927 р. ДАВО. Ф. 199. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 164.

релах також зафіксовано контакти А. Річинського із майбутнім волинським воєводою Генріком Юзевським.

У січні 1927 р. Міністерство віросповідань і освіти повідомило колегам із Міністерства внутрішніх справ про згоду на проведення з'їзду⁶. Таким чином на початку року українська православна інтелігенція здобула підтримку влади. Наступні кроки полягали в узгодженні окремих позицій.

Формально ініціатори з'їзду не могли ігнорувати позицію вищої церковної влади. А. Річинський та однодумці вважали, що українізація і демократизація Волинської єпархії повинна відбуватися в координатах церковних правил. Тобто з дотриманням канонів. У січні 1927 р. українці звертаються до митрополита Діонісія (Валединського). Спочатку А. Річинський хотів особисто зустрітися із главою Церкви⁷. Діонісій (Валединський) зволікав із рішенням, а коли проведення з'їзду стало реальністю заборонив православному духовенству брати у ньому участь. Таким чином Луцький церковний з'їзд втрачав свою легітимність і значення в очах церковної влади. За канонами, проведений без духовенства і єпископату обласний соборик не мав авторитетного й зобов'язуючого для церковної спільноти голосу. Синод ПАЦП 26 лютого 1927 р. наказав усьому духовенству Православної церкви в Польщі не осмілюватися бути присутніми на з'їзді та брати участь у його роботі під страхом каноничної відповідальності за непослух⁸. Такими канонічними санкціями проросійська верхівка Церкви позбавила ініціативу української православної інтелігенції легітимності в церковно-правовому полі. Залишалося все ж провести соборик вже з іншим статусом.

Паралельно Міністерство внутрішніх справ реалізовувало кроки, спрямовані на отримання максимального контролю за підготовкою і проведенням Луцького церковного з'їзду⁹. На його запит воєводське управління підготувало детальну інформацію про лідерів українського церковного руху, зокрема Арсена Річинського¹⁰.

На початку березня 1927 р. Волинське воєводське управління подало розширену доповідь щодо з'їзду. Воєвода підтримав його проведення, але вима-

⁶ Pismo Ministerstwa wyznań religijnych i oświecenia publicznego Ministerstwu spraw wewnętrznych, № VI.c II/10629/26, 18 stycznia 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 4.

⁷ Лист Арсена Річинського Петру Певному, [31 січня] 1927 р. ДАВО. Ф. 199. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 39.

⁸ Постанова Синоду Польської автокефальної православної церкви з приводу Українського церковного з'їзду в Луцьку, 26 лютого 1927 р. ДАВО. Ф. 522. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 76.

⁹ Pismo Ministerstwa spraw wewnętrznych do pana wojewody w Łucku, № IV. AA. 967, 7 lutego 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 1.

¹⁰ Pismo wojewody w Łucku do ministerstwa spraw wewnętrznych, 3 marca 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 5.

гав уточнення статусу зібрання. Влада прагнула уникнути ситуації, коли б церковне питання стало причиною масових заворушень чи неспокою. Зрештою, у цій складній внутрішньополітичній комбінації офіційна Варшава вважала пріоритетними саме державні інтереси, а українська сторона отримала роль тимчасового союзника.

У відповідь на рішення Синоду про заборону духовенству брати участь у роботі Луцького церковного з'їзду Міністерство віросповідань та освіти звернулося до волинського воєводи з листом, у якому висловило підтримку ініціативі православних українців¹¹.

Контроль польської влади за підготовкою до проведення з'їзду покладено на повітових старост та їхню адміністрацію. У квітні 1927 р. у звітах польських урядовців повітового рівня звучало застереження про намір українців створити незалежну Українську православну церкву, і в цьому питанні знайшли порозуміння різні українські політичні сили, громадські та просвітницькі інституції. Українізація сакрального простору, його демократизація знаходила відлуння і в Галичині, де навіть було чути заклики відокремити УГКЦ від Римо-католицької й утворити незалежну УАПЦ. Прикладом називалася УАПЦ митрополита Василя Липківського¹².

У звітах повітових старост головними організаційними силами Луцького церковного з'їзду називалися філії та сільські осередки «Просвіти». Потрібно визнати, що в цей період просвітянський рух на Волині був найбільш націєтворчим чинником. Саме просвітяни неодноразово і системно вимагали від настоятелів парафій україномовних відправ¹³.

У квітні публічно названо час проведення Луцького з'їзду¹⁴. Організаційний комітет в особі А. Річинського, І. Власовського та І. Бондарука не втрачав надії на зміну позиції Синоду й дозволу духовенству взяти участь у роботі з'їзду. За мовчазної згоди польської влади українська церковна інтелігенція надрукувала і поширила звернення «До народу»¹⁵. Десять тисяч примірників звернення мали гарантовано охопити цільову аудиторію. Головний поси-

¹¹ Pismo Ministerstwa wyznań religijnych i oświecenia publicznego do pana wojewody w Łucku, № VI.c II. 2109/27, 24 marca 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 29.

¹² Pismo starosty powiatowego w Równem do pana komendanta powiatowego PP w Równem, L. Dz. 271/Pf., 11 kwietnia 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 16.

¹³ Pismo starostwa Dubieńskiego do Wołyńskiego urzędu wojewódzkiego w Łucku, L. 342/Pf., 14 kwietnia 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 14.

¹⁴ Церковне життя. Комунікат організаційного комітету ч. 4 12 квітня 1927 р. Народний вісник. 1927. Ч. 3. С. 8 (24).

¹⁵ Pismo Wołyńskiego urzędu wojewódzkiego w Łucku do wszystkich panów starostów województwa Wołyńskiego, L. 1687/B.Tjn., 29 kwietnia 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 28.

– організовано підтримати українізацію¹⁶. Іншим інструментом популяризації ідеї з'їзду мала стати «Українська нива» за редакцією Петра Певного¹⁷.

На етапі узгодження програмних документів організаційний комітет з'їзду неодноразово зв'язувався із Міністерством внутрішніх справ. Зазнавали змін як порядок денний, так і проекти резолюцій¹⁸. Його терміново мали переслати у Варшаву для позитивного рішення. Розв'язання цієї формальності знімало юридичні перепони в організації Луцького церковного з'їзду, а також зберігало контроль влади за перебігом подій. Архівні документи підтверджують стеження польської поліції за Арсеном Річинським. З поліцейського формуляру випливає, що він підтримував тісний зв'язок з українськими просвітницькими та політичними організаціями як на території міжвоєнної Польщі, так і за її межами¹⁹.

У той же час чергова ініціатива парламентарів М. Черкавського та С. Хруцького отримати від Діонісія (Валединського) згоду провалилася²⁰. Більше того, Митрополитальна рада наприкінці травня засудила з'їзд, назвавши його не православним і не церковним.

Отже, інтенсивна підготовка української православної інтелігенції до з'їзду дала позитивний результат. Союзником виступила польська влада, яка серед іншого розраховувала зруйнувати російське домінування у православних структурах у межах Другої Речі Посполитої. Головною метою з'їзду називалася українізація і демократизація (соборноправність) Православної церкви, її осучаснення. Організаційне ядро українських сил вважало, що з'їзд своїми рішеннями зможе забезпечити створення канонічного єпископського мінімуму для організації в майбутньому ієрархії Української православної церкви.

Російський опір та провокації не змогли відкласти проведення з'їзду. На початку червня упродовж двох днів майже шістсот осіб зібралися в Луцьку. Після відправи розпочато наради. Ваги форуму надавала участь українців-депутатів до польського парламенту. Два повноцінні дні роботи були напружені та плідні. Частина заслуги в цьому президії: І. Власовський (голова),

¹⁶ Sprawozdanie sytuacyjne tygodniowe № 1 za czas od 24 kwietnia po 30 kwietnia 1927 r. Urząd wojewódzki Wołyński, Łuck, L. 1758/B.Tjn., 30 kwietnia 1927 r. ДАРО. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 25. Арк. 8-18, Арк. 14.

¹⁷ Лист Платона Артемою Петру Певному, 6 травня 1927 р. ДАВО. Ф. 199. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 88.

¹⁸ Pismo Ministerstwa spraw wewnętrznych do pana wojewody w Łucku, № AA. 700/3/27, 14 maja 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 20.

¹⁹ Постановление начальника второго отделения Владимир-Волынского ГО НКВД Розова, 26 августа 1940 г. ДАВО. Ф. 4666. Оп. 2. Спр. 1969. Арк. 7-8.

²⁰ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. У 4-х т., 5-ти кн. Нью Йорк; Баунд Брук: Українська православна церква в США, 1975. Т. 4., кн. 2. С. 46.

посол Б. Козубський (заступник), члени – А. Річинський, В. Соловій, М. Тележинський, Д. Ковпаненко, А. Рочняк, Тишецька.

Проросійська верхівка Православної церкви в Польщі не змогла перешкодити проведенню з'їзду, але зробила все, щоб позбавити його рішення легітимності в церковному просторі. Це розуміли ініціатори форуму. Унаслідок цього з'їзду іменовано зібранням православних мирян-українців. Це була чітка реакція на канони, коли повноправним голосом Церкви вважається спільне рішення єпископату, духовенства і мирян.

Центральним і програмним виступом під час роботи Луцького церковного з'їзду стала доповідь Арсена Річинського. На той момент він вважався головним теоретиком й експертом з українізації Церкви. А. Річинський констатував загрозливий стан церковного життя, коли проросійське духовенство відірване від потреб вірних, відмовляється служити українською, підтримувати духовно-просвітницькі й національно-творчі ініціативи вірних.

Доповнили виступ А. Річинського промови П. Артемюка та І. Власовського. Ці два церковно-громадські та політичні діячі мали значний досвід роботи в духовно-просвітницькій та національно-освідомлюючій царинах. Головний зміст висловленого ними зводився до необхідності видання Святого Писання та богослужбових й релігійно-моральних книг українською мовою, викладання рідною мовою Закону Божого в школах. Д. Ковпаненко звернув увагу делегатів з'їзду на формування нової генерації священнослужителів та причетників.

Найгостріше дискусія розгорнулася стосовно канонічного устрою Православної церкви в Польщі. Посли С. Підгірський та С. Козицький (перший представляв УНДО, а другий – Сельроб) запропонували запросити в Польщу єпископів та духовенство Церкви митрополита Василя Липківського. Питання про це не було поставлене на голосування, оскільки офіційна Варшава попередньо виключила таку можливість.

У підсумку делегати з'їзду вимагали від керівництва Православної церкви в Польщі українізації, соборноправності, демократизації митрополитальних та єпархіальних управлінських структур, усунення з українських територій російських священників-шовіністів, формування нового покоління українських душпастирів, а головне – рукоположення трьох єпископів-українців. Остання вимога розглядалася як перспектива творення Української православної церкви в координатах уже наявної автокефалії чи формування нової еклезіальної одиниці.

Українська православна інтелігенція розглядала Луцький з'їзд як відправну точку розбудови українського православ'я в межах Другої Речі Посполитої. Далі українізацію, соборноправність і демократизацію Церкви мав координувати Український церковний комітет.

На протипагу рішенням Луцького церковного з'їзду митрополит Діонісій (Валединський) мобілізував підконтрольні сили і провів у Почаєві в червні збори благочинних Волинської єпархії, які гучно названо Волинським єпархіальним зібранням. Оскільки делегати на нараду в Почаїв призначалися, не було повноправного представництва мирян, вона лише формально могла називатися єпархіальним собором²¹. Логічно, що усі рішення Почаївської наради благочинних кардинально заперечували постанови Луцького церковного з'їзду. Однак вони давали митрополиту Діонісію аргументи в дискусії з владою. Свої міркування глава Церкви намагався представити волинському воеводі Г. Юзевському під час зустрічі в Луцьку 20 червня 1927 р.

Намітився також розкол у середовищі українських церковних сил. Радикальний Арсен Річинський вимагав рішучих дій. Помірковане крило очолював Іван Власовський. Петро Певний критикував А. Річинського за його недипломатичність у стосунках із церковною владою²². Як наслідок російський єпископат Православної церкви в Польщі оголосив анафему українському церковному діячеві²³.

Інший співорганізатор Луцького церковного з'їзду Іван Власовський зайняв більш дипломатичну позицію, спираючись на підтримку польської адміністрації. Він ініціював перемовини із главою Церкви з метою пошуку компромісу²⁴. Сам Іван Федорович згадував, що під час особистої зустрічі в Почаївській лаврі із блаженнішим Діонісієм (Валединським) вдалося зняти напругу у відносинах між українським церковним рухом і главою Церкви. Валединський навіть погодився не згортати українізацію, яку започатковано Почаївським зібранням духовенства і мирян 1921 р.

Наступним кроком стала зустріч лідерів української церковної інтелігенції з митрополитом Варшавським у столиці. Тринадцятого липня 1927 р. Діонісій (Валединський) прийняв представників українського церковного руху. Їх очолював посол Сергій Хруцький. Для посилення враження своєї проукраїнської позиції митрополит запросив на нараду також тих українських діячів, які раніше співпрацювали і з ним: Івана Огієнка, сенатора Михайла Черкавського, Семена Любарського, Володимира Островського. Ними митрополит урівноважив радикальну частину українських церков-

²¹ Новинки. Народний вісник. 1927. Ч. 11. 23 червня. С. 8.

²² Лист Петра Певного Арсену Річинському, 21 червня 1927 р. ДАВО. Ф. 199. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 88.

²³ Определение Священного Синода Св. Автокефальной Православной церкви в Польше об отлучении от Церкви лекаря Арсения Речинского и о предании его анафеме. Воскресное чтение. 1929. № 17. 28 апреля. С. 263–265.

²⁴ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. У 4-х т., 5-ти кн. Нью Йорк; Баунд Брук: Українська православна церква в США, 1975. Т. 4., кн. 2. С. 51.

них діячів. Владика Діонісій погодився на існування Українського церковного комітету.

Після Луцького церковного з'їзду Арсен Річинський намагався зберегти динаміку змін і серед іншого розпочав видання часопису «Рідна Церква»²⁵. У вересні 1927 р. на засіданні УЦК А. Річинський запропонував посилювати медійну складову діяльності за українізацію Церкви. Одночасно мали постати осередки українізації у формі парафіяльних та повітових церковних рад²⁶. У відповідь російські кола посилили організаційну роботу проти українізації²⁷.

Митрополит Діонісій маневрував. Одним із кроків з метою заспокоєння української церковної інтелігенції став дозвіл у жовтні 1927 р. на рідномовні відправи у Миколаївському храмі у Володимирі²⁸. Темпи українізації не відповідали очікуванням, і 6 листопада 1927 р. у Володимирі проведено церковно-народний з'їзд краю, який зібрав 300 делегатів²⁹. На ньому конкретизовано вимоги українізації, демократизації загально-церковного та єпархіального управління, підвищення ролі мирян у церковних справах, кадрової політики в Церкві³⁰.

Активні дії представників українського церковного пуху насторожили польську владу. У 1928 р. під формальним приводом Варшава заборонила діяльність Українського церковного комітету³¹.

Висновки. Отже, Луцький церковний з'їзд став важливим етапом процесу українізації, демократизації і модернізації Православної церкви на Волині. З'їзд консолідував різні політичні і громадські сили в питанні інституційної розбудови українського православ'я, представивши чіткий план дій. У цьому процесі союзником виступила польська влада, яка також прагнула усунути російський спадок з православного простору.

²⁵ Observer. Церковне життя. На тему українізації Церкви. Народний вісник. 1927. Ч. 19. 18 серпня. С. 6 (166).

²⁶ Українізація Православної церкви. Народний вісник. 1927. Ч. 27. 13 жовтня. С. 3 (227).

²⁷ Церковне життя. Москалі й українізація Церкви. Народний вісник. 1927. Ч. 27. 13 жовтня. С. 3 (227).

²⁸ Церковне життя. Посвячення української церкви в Володимирі. Народний вісник. 1927. Ч. 30. 10 листопада. С. 6 (262).

²⁹ Церковне життя. Повітовий Церковний З'їзд. Народний вісник. 1927. Ч. 33. 24 листопада. С. 4 (276).

³⁰ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. У 4-х т., 5-ти кн. Нью-Йорк: Баунд Брук: Українська православна церква в США, 1975. Т. 4., кн. 2. С. 54.

³¹ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. У 4-х т., 5-ти кн. Нью-Йорк: Баунд Брук: Українська православна церква в США, 1975. Т. 4., кн. 2. С. 57.

Список джерел і літератури:

1. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. У 4-х т., 5-ти кн. Нью Йорк; Баунд Брук: Українська православна церква в США, 1975. Т. 4., кн. 2. 416 с.
2. Лист Арсена Річинського Петру Певному, [31 січня] 1927 р. Державний архів Волинської області (ДАВО). Ф. 199. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 39.
3. Лист Платона Артемюка Петру Певному, 6 травня 1927 р. ДАВО. Ф. 199. Оп. 2. Спр. 4. Арк. 88.
4. Лист Петра Певного Арсену Річинському, 21 червня 1927 р. ДАВО. Ф. 199. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 88.
5. Новинки. Народний вісник. 1927. Ч. 11. 23 червня. С. 8–10.
6. Оніщук В. Українізація Православної церкви на Волині в 20-х роках ХХ століття / В. Оніщук. Етнічна історія народів Європи. 2001. Вип. 11. С. 52–56.
7. Определение Священного Синода Св. Автокефальной Православной церкви в Польше об отлучении от Церкви лекаря Арсения Речинского и о предании его анафеме. Воскресное чтение. 1929. № 17. 28 апреля. С. 263–265.
8. Постанова Синоду Польської автокефальної православної церкви з приводу Українського церковного з'їзду в Луцьку, 26 лютого 1927 р. ДАВО. Ф. 522. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 76.
9. Постановление начальника второго отделения Владимир-Волынского ГО НКВД Розова, 26 августа 1940 г. ДАВО. Ф. 4666. Оп. 2. Спр. 1969. Арк. 7–8.
10. Український Луцький З'їзд. На Варті. 1926. №19. Листопад-грудень. С.15.
11. Українізація Православної церкви. Народний вісник. 1927. Ч. 27. 13 жовтня. С. 3 (227).
12. Церковне життя. Москалі й українізація Церкви. Народний вісник. 1927. Ч. 27. 13 жовтня. С. 3 (227).
13. Церковне життя. Посвячення української церкви в Володимирі. Народний вісник. 1927. Ч. 30. 10 листопада. С. 6 (262).
14. Церковне життя. Повітовий Церковний З'їзд. Народний вісник. 1927. Ч. 33. 24 листопада. С. 4 (276).
15. Церковне життя. Комунікат організаційного комітету ч. 4 12 квітня 1927 р. Народний вісник. 1927. Ч. 3. С. 8 (24).
16. Церковне життя. На тему українізації Церкви. Народний вісник. 1927. Ч. 19. 18 серпня. С. 6 (166).
17. Mech Władysław [w:] „Kto był kim w II Rzeczypospolitej”, pod red. prof. Jacka. M. Majchrowskiego, Warszawa 1994, wyd. I. S. 172.
18. Podanie delegatury ukraińskiej ludności prawosławnej z Wołynia d-ra Arsenjusza Reczyńskiego, Platona Domanieckiego, Eugenjusza Petrykowskiego do pana Ministra spraw wewnętrznych 25 grudnia 1926 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 4.
19. Pismo Ministerstwa wyznań religijnych i oświecenia publicznego Ministerstwu spraw wewnętrznych, № VI.c II/10629/26, 18 stycznia 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 4.

20. Pismo Ministerstwa spraw wewnętrznych do pana wojewody w Łucku, № IV. AA. 967, 7 lutego 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 1.
21. Pismo wojewody w Łucku do ministerstwa spraw wewnętrznych, 3 marca 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 5.
22. Pismo Ministerstwa wyznań religijnych i oświecenia publicznego do pana wojewody w Łucku, № VI.c II. 2109/27, 24 marca 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 29.
23. Pismo starostwa Dubieńskiego do Wołyńskiego urzędu wojewódzkiego w Łucku, L. 342/Pf., 14 kwietnia 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 14.
24. Pismo Wołyńskiego urzędu wojewódzkiego w Łucku do wszystkich panów starostów województwa Wołyńskiego, L. 1687/B.Tjn., 29 kwietnia 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 28.
25. Sprawozdanie sytuacyjne tygodniowe № 1 za czas od 24 kwietnia po 30 kwietnia 1927 r. Urząd wojewódzki Wołyński, Łuck, L. 1758/B.Tjn., 30 kwietnia 1927 r. Державний архів Рівненської області (ДАРО). Ф. 33. Оп. 4. Спр. 25. Арк. 8–18. Арк. 14.
26. Pismo Ministerstwa spraw wewnętrznych do pana wojewody w Łucku, № AA. 700/з/27, 14 maja 1927 r. ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699. Арк. 20.

References:

1. Vlasovsky I. (1975). Narys istorii Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy. U 4-kh t., 5-ty kn. Niu York; Baund Bruk: Ukrainska pravoslavna tserkva v SSHA. T. 4., kn. 2. [in Ukrainian].
2. Lyst Arsena Richynskoho Petru Pevnomu, [31 sichnia] 1927 r. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (DAVO). F. 199. Op. 2. Spr. 1. Ark. 39 [in Ukrainian].
3. Lyst Platona Artemiuka Petru Pevnomu, 6 travnia 1927 r. DAVO. F. 199. Op. 2. Spr. 4. Ark. 88 [in Ukrainian].
4. Lyst Petra Pevnoho Arsenu Richynskomu, 21 chervnia 1927 r. DAVO. F. 199. Op. 2. Spr. 1. Ark. 88 [in Ukrainian].
5. Novynky. (1927). Narodnii visnyk. Ch. 11. 23 chervnia [in Ukrainian].
6. Onishchuk V. (2001). Ukrainizatsiia Pravoslavnoi tserkvy na Volyni v 20-kh rokakh KhKh stolittia / V. Onishchuk. Etnichna istoriia narodiv Yevropy. Vyp. 11. [in Ukrainian].
7. Opredelenye Sviashchennoho Synoda Sv. Avtokefalnoi Pravoslavnoi tserkvy v Polshe ob otluchenyy ot Tserkvy lekaria Arseniya Rechynskoho y o predanny eho anafeme (1929). Voskresnoe chtenye. № 17. 28 apreliia [in russian].
8. Postanova Synodu Polskoi avtokefalnoi pravoslavnoi tserkvy z pryvodu Ukrainskoho tserkovnoho zizdu v Lutsku, 26 liutoho 1927 r. DAVO. F. 522. Op. 1. Spr. 1. Ark. 76. [in Ukrainian].
9. Postanovlenye nachalnyka vtoroho otdeleniya Vladymyr-Volynskoho HO NKVD Rozova, 26 avhusta 1940 h. DAVO. F. 4666. Op. 2. Spr. 1969. Ark. 7–8. [in russian].
10. Ukrainskyi Lutskyi Zizd. (1926). Na Varti. №19. Lystopad-hruden [in Ukrainian].

11. Ukrainizatsiia Pravoslavnoi tserkvy. (1927). Narodnii visnyk. Ch. 27. 13 zhovtnia [in Ukrainian].
12. Tserkovne zhyttia. Moskali y ukrainizatsiia Tserkvy. (1927). Narodnii visnyk. Ch. 27. 13 zhovtnia [in Ukrainian].
13. Tserkovne zhyttia. Posviachennia ukrainskoi tserkvy v Volodymyri. (1927). Narodnii visnyk. 1927. Ch. 30. 10 lystopada [in Ukrainian].
14. Tserkovne zhyttia. Povitovy Tserkovnyi Zizd. (1927). Narodnii visnyk. Ch. 33. 24 lystopada. [in Ukrainian].
15. Tserkovne zhyttia. Komunikat orhanizatsiinoho komitetu ch. 4 12 kvitnia 1927 r. (1927). Narodnii visnyk. Ch. 3. [in Ukrainian].
16. Tserkovne zhyttia. Na temu ukrainizatsii Tserkvy. (1927). Narodnii visnyk. Ch. 19. 18 serpnia [in Ukrainian].
17. *Mech Władysław [w:] „Kto był kim w II Rzeczypospolitej”, pod red. prof. Jacka. M. Majchrowskiego, Warszawa 1994, wyd. I. S. 172 [in Polish].*
18. Podanie delegatury ukraińskiej ludności prawosławnej z Wołynia d-ra Arsenjusza Reczyńskiego, Platona Domanieckiego, Eugenjusza Petrykowskiego do pana Ministra spraw wewnętrznych 25 grudnia 1926 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 4 [in Polish].
19. Pismo Ministerstwa wyznań religijnych i oświecenia publicznego Ministerstwu spraw wewnętrznych, № VI.c II/10629/26, 18 stycznia 1927 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 4 [in Polish].
20. Pismo Ministerstwa spraw wewnętrznych do pana wojewody w Łucku, № IV. AA. 967, 7 lutego 1927 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 1 [in Polish].
21. Pismo wojewody w Łucku do ministerstwa spraw wewnętrznych, 3 marca 1927 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 5 [in Polish].
22. Pismo Ministerstwa wyznań religijnych i oświecenia publicznego do pana wojewody w Łucku, № VI.c II. 2109/27, 24 marca 1927 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 29 [in Polish].
23. Pismo starostwa Dubieńskiego do Wołyńskiego urzędu wojewódzkiego w Łucku, L. 342/Pf., 14 kwietnia 1927 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 14 [in Polish].
24. Pismo Wołyńskiego urzędu wojewódzkiego w Łucku do wszystkich panów starostów województwa Wołyńskiego, L. 1687/B.Tjn., 29 kwietnia 1927 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 28 [in Polish].
25. Sprawozdanie sytuacyjne tygodniowe № 1 za czas od 24 kwietnia po 30 kwietnia 1927 r. Urząd wojewódzki Wołyński, Łuck, L. 1758/B.Tjn., 30 kwietnia 1927 r. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (DARO). F. 33. Op. 4. Spr. 25. Ark. 8–18. Ark. 14 [in Polish].
26. Pismo Ministerstwa spraw wewnętrznych do pana wojewody w Łucku, № AA. 700/z/27, 14 maja 1927 r. DAVO. F. 46. Op. 9. Spr. 699. Ark. 20 [in Polish]